

Список використаних джерел

1. Войцеховська О. В. Піскова терапія як форма психологічної допомоги дітям та дорослим. *Молодий вчений. Психологічні науки*. 2018. № 4 (56). С. 634–637.
2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція, Міжнародний документ від 25.10.2007 року ратифікована 20.06.2012 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

Макарова Олена Павлівна,

старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ

УЧАСТЬ ПСИХОЛОГА В ПІДГОТОВЦІ ТА ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Процес розслідування злочинів проти сексуальної недоторканості та статевої свободи особистості пов'язана в першу чергу з тим що, єдиним джерелом доказів, досить часто, виступають свідчення потерпілих. В тих випадках коли потерпілим є малолітня або неповнолітня особа, процес отримання та оцінки свідчень, будучи обумовлений безліччю факторів (віковими та індивідуально – психологічними особливостями опитуваного, силою психотравмуючого впливу сексуального насильства на особистість потерпілого і т.д.) представляє певну складність для працівників поліції. При цьому додатковий допит неповнолітнього є недоцільним, щоб не занурювати потерплого у неприємні спогади. Тому все повинно бути організовано таким чином, щоб процес отримання максимально розгорнутих показань був здійснений в ході одного допиту.

Під час допиту потерпілого від сексуального злочину неповнолітнього існують юридичні та психологічні цілі: до юридичних цілей відносять – отримання показань; до психологічних цілей – запобігання вторинної психотравматизації жертви сексуального насильства. Тому комунікативний процес направлений на взаємодію а не на односторонній вплив поліцейського на особистість неповнолітнього допитуваного. Згідно Статті 226 КПК України залучення психолога до допиту неповнолітнього потерпілого від сексуального насильства, суттєво поліпшує процес психологічної взаємодії працівників поліції з неповнолітнім [3].

На відміну від процесуальної організації допиту неповнолітніх підозрюваних і обвинувачуваних, Стаття 490 КПК України, чітко регламентує: обов'язкову присутність захисника під час допиту неповнолітнього підозрюваного у досудовому провадженні; стиль записів показань у протоколі допиту має бути простим, зрозумілим для неповнолітнього, викладення показань має враховувати особливості його мови; з метою уникнення повторних і додаткових допитів

неповнолітнього доцільним є застосування під час допиту відео- або аудіозапису. Допитуючи неповнолітнього підозрюваного, слід керуватися нормами тривалості допиту малолітньої або неповнолітньої особи, встановленими ч. 2 ст. 226 КПК: без перерви – до однієї години, а в цілому - до двох годин на день [3].

Участь психологів або педагогів під час допиту малолітніх осіб та підлітків іноді зводиться до їх простої присутності на допиті в якості пасивних спостерігачів, а інколи суттєво ускладнює встановлення і пролонгацію психологічного контакту слідчого з потерпілим.

Допит неповнолітнього постраждалого від сексуального насильства є найбільш тяжкою слідчою дією, тому юристи теж потребують психологічних допомоги для вирішення своїх професійних завдань [4]. Психологічне допомога не обмежується залученням психолога як експерта на заключних етапах попереднього слідства. А можуть проводитись спеціалістом – психологом під час підготовки та проведення допиту неповнолітнього потерпілого, істотно відрізняючись від дослідження проведеного експертом. На відміну від предмета експертного психологічного дослідження, що визначається конкретним змістом поставленими перед експертом питаннями, завдання спеціаліста – психолога полягає в тому, щоб скласти загальне уявлення про психологічні можливості та особливості допитуваної дитини чи підлітка, що полегшує слідчому максимально повне вилучення доказів в процесі допиту [2].

Професійна діяльність психолога може бути направлена не тільки на оптимізацію проведення самого допиту, а і на процедуру його підготовки. Навіть отримання разових не процесуальних психологічних консультацій під час підготовки до допиту, наприклад відомостей про типові особливості пам'яті, мислення, сприйняття потерпілих певного віку [1], сприяють подальшому правильному обранню слідчим тактичних прийомів допиту, послідовність постановки запитань потерпілому, формулювання та направленість запитань, застосування або незастосування наочного матеріалу, доцільність отримання показань від постраждалої особи в усній формі або вибірково через малювання, письмову продукцію і т.д.

Професійна допомога психолога, який залучений до допиту неповнолітнього постраждалого, в якості спеціаліста, включає ретельну підготовленість психологічних складових допиту (обрання місця, часу його проведення, психологічної підготовленості потерпілого до допиту та ін.); сприяння в здійсненні психологічної взаємодії слідчого з потерпілим в ході проведення слідчої дії (усунення емоційних і когнітивних бар'єрів в ході взаємодії, зниження емоційної напруженості потерпілого через ситуаційно – обумовлену постановку нейтральних питань, визначення часу початку і тривалості перерв під час допиту, отримання інформації від малолітньої дитини при використанні анатомічних іграшок, і т.д.); консультування слідчого щодо психологічних аспектів обставин, з'ясування яких

необхідне для проведення подальших слідчих дій, допомога у формулюванні запитань до експерта – психолога, в разі необхідності проведення судово-психологічної або комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи щодо неповнолітнього потерпілого.

Професійна діяльність психолога при підготовці та проведенні допиту заснована з урахуванням індивідуальності неповнолітнього як неповторного поєднання вікових, характерологічних, інтелектуальних, емоційно-вольових, ціннісно-сміслових та інших особливостей особистості, які формулюються під впливом зовнішніх (соціальних і мікросоціальних) та внутрішніх (психофізіологічних) факторів. При цьому психологічне дослідження спеціаліста-психолога, на відміну від експерта-психолога, не можуть бути вичерпними у зв'язку з відсутністю у слідчого на час проведення першого допиту неповнолітнього постраждалого повної інформації в тому числі щодо його особистості. На нашу думку саме спеціаліст-психолог здатен надати допомогу слідчому як в підготовці так і в проведенні допиту неповнолітнього постраждалого, забезпечуючи максимально можливу для підлітка емоційно комфортну обстановку проведення певної слідчої дії. При визначенні слідчим можливості участі в допиті неповнолітнього потерпілого конкретної особи в якості законного представника, доцільно виходити з психологічної мотивації поведінки потерпілого в юридично значущих ситуаціях та соціально – демографічних особливостей допитуваного. В тих випадках коли потерпілим є підліток, сексуальне насильство у відношенні якого скоєно зі сторони неповнолітніх з його мікросоціального оточення, а його поведінка в предкримінальній, кримінальній та пост кримінальній ситуаціях обумовлена мотивацією уникнення мікросередової ізоляції, присутність на допиті представника з його мікросередовища (дитячі будинки сімейного типу і т.д.), як його законного представника в більшості випадків буде затрудняти процес психологічної взаємодії слідчого з неповнолітнім. І навпаки, коли потерпілим є дитина молодшого шкільного віку з соціально – неблагополучної родини, поведінка якого при скоєнні у відношенні нього сексуального внутрішньо сімейного насильства було обумовлено бажанням збереження таємниці, присутність на допиті законного представника з числа соціальних робітників, які надавали психологічну допомогу дитині після скоєного, може бути доречним. Або присутність на допиті неповнолітньої потерпілої з мотивацією еротичної мотивації її матері як законного представника може сприяти здійсненню конструктивної взаємодії, а у неповнолітньої з бажанням збереження таємниці – перешкоджати, провокуючи виникнення (збільшення) негативного емоційного стану підлітка. Залучення до допиту педагога тієї ж статті що і потерпіла особа, не завжди є доречним. Так у неповнолітнього чоловічої статті – жертви насильницьких дій сексуального характеру з бажанням збереження джерела задоволення вітальних потреб або бажанням збереження життя можуть виникнути емоції страху або

навпаки, сором при спілкуванні з дорослим чоловіком в ситуації вимушеного заглиблення у спогади щодо події.

Під час проведення допиту професійна діяльність спеціаліста – психолога повинна бути направлена на забезпечення психологічної захищеності підлітка, а також на допомогу слідчому в усуненні емоційних та когнітивних бар'єрів під час взаємодії. Психолог консультує слідчого у просторовому розташуванні потерпілого щодо інших учасників слідчої дії, яке обумовлено їхніми взаємовідносинами (або їх відсутністю). Фахівці вважають що в допиті даної категорії суб'єктів кримінального процесу неповнолітніх потерпілих, з бажанням зберегти таємницю, буде доцільним розташувати поза увагою від законного представника, а з бажанням збереження життя – поруч.

Частоту, тривалість і час перерв доцільно визначати слідчому, спираючись на професійну думку психолога, засноване на знаннях вікових особливостей дитини з урахуванням характеристик конкретної комунікативної ситуації допиту. Під час перерви слідчий може отримати консультацію спеціаліста – психолога відносно здійснення подальшої комунікації потерпілою особою.

Допит потерпілого дошкільного віку і молодшого шкільного віку доцільно починати із залученням дитини до бесіди, що не стосується справи, за допомогою психолога. Зняття психологом емоційної напруги неповнолітнього потерпілого можуть сприяти: спонуканню його до розповіді на абстрактні теми шляхом постановки нейтральних по суті справи, але відносяться до зони його інтересу питань; запропонувати намалювати малюнок на нейтрально відносно кримінальної ситуації тему з подальшим його обговоренням постановкою відкритих запитань. У випадках коли малолітньому потерпілому важко висловити певні відомості у формі вільної розповіді, розуміючи лише зовнішню сторону подій, психолог може запропонувати йому намалювати будь які фрагменти, що стосуються кримінальної справи. Доцільним буде використання анатомічних ляльок для демонстрації дитиною зовнішніх та внутрішніх боків подій. У випадку домінування непереборних емоцій збентеження при розповіді щодо подій у неповнолітніх потерпілих старшої вікової групи психолог може запропонувати їм викласти свідчення у письмовій формі, а питання доцільно формулювати як відкриті, закриті так і уточнюючі запитання.

З вищевикладеного можемо з впевненістю стверджувати, що психолог є діючою активною фігурою при підготовці та проведенні допиту неповнолітніх жертв сексуального насильства. Використання професійних психологічних знань, на протязі всіх етапів розслідування злочинів проти статевої недоторканості та статевої свободи, є необхідною умовою його проведення, а в подальшому збереження психологічного здоров'я неповнолітнього.

Список використаних джерел

1. Конышева Л.П., Коченов М.М. Использование следователем психологических познаний при расследовании дел об изнасилованиях несовершеннолетних: Метод. пособие. М. 1989.
2. Коченов М.М. Судбно-психологическая экспертиза: теория и практика. Избранные труды. М., 2010.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
4. Сафуанов Ф.С. Существует ли специальная методология юридической психологии? Приглашение к дискуссии // Прикладная юридическая психология. 2011. № 1.

Максименко Олена Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ДІТЕЙ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ЧИ СВДКАМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що все частіше в Україні та світі діти стають жертвами або свідками злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості.

За оцінками ВООЗ, близько 150 мільйонів дівчаток і 73 мільйони хлопчиків у віці до 18 років вступали у примусовий статевий зв'язок або піддавалися іншим формам статевого насильства з фізичним контактом, хоча насправді ці цифри є приблизними і заниженими. Діти часто замовчують подібні випадки, не усвідомлюючи їх суспільної небезпеки.

Відповідно до українського законодавства за вчинення будь-яких дій сексуального характеру щодо дитини настає кримінальна відповідальність.

Зазначені діяння передбачені розділом IV Особливої частини Кримінального Кодексу України. Злочинами, що посягають на статево свободу та статево недоторканість особи є: звалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу у статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, і розбещення неповнолітніх. Визначено також правове поняття «статево свобода» та «статево недоторканність».

Статево недоторканість – це встановлений законодавством України про кримінальну відповідальність імунітет дітей та психічно хворих осіб, які внаслідок малоліття або хворобливого психічного стану не усвідомлюють характер статево відносин, їх соціальне